

Kirja-arvio

Keijo Lakkala^a

Sisällöllisesti rikas mutta turhauttavan epäyhtenäinen kokoomateos kapitalismiteoriasta

Anni Kangas, Iuliia Gataulina, Mikko Poutanen, Anna Ilona Rajala & Henna-Elise Ventovirta (toim.)

Retheorising Capitalism. Tampere University Press, Tampere. 2025. (319 s.)

Anni Kankaan, Iuliia Gataulinan, Mikko Poutasen, Anna Ilona Rajalan ja Henna-Elise Ventovirran toimittama kokoomateos *Retheorising Capitalism* koostuu neljästä osasta, joista jokainen puolestaan koostuu kolmesta tai neljästä luvusta. Teos sisältää esipuheen, johdannon ja loppuun liitetyn, ”dialogiksi” nimetyn osuuden lisäksi yhteensä neljätoista vertaisarvioitua lukua. Kaikki kirjaan sisällytetyt artikkelit ovat itsenäisinä teksteinä ansiokkaita ja tieteellisesti kiinnostavia. Kokonaisuutena teos on kuitenkin erittäin turhauttava lukukokemus. Vaikka kirjaan mukaan otetut tekstit sinänsä kertovat kyvystä tehdä kiinnostavaa ja tärkeää tutkimusta, on kokonaisuus niin epäkoherentti, että lukijan on vaikea saada teoksesta kunnon otetta.

Teoksen ensimmäinen osa *Representing* koostuu tekijöiden mukaan artikkeleista, jotka haastavat vallitsevia tapoja kuvata kapitalismia ja pyrkivät paljastamaan sellaisia yhteiskunnallisia dynamiikkoja, jotka eivät ole täysin kapitalismin määrittämiä. Tämän osuuden artikkelit käsittelevät erittäin kiinnostavasti ei-kapitalistisia maatalouden käytäntöjä, ulosteiden merkitystä kapitalistisessa taloudessa sekä kapitalismille olennaisen työnantaja–työntekijä-suhteen feodaalista alkuperää. Teoksen toinen osa *Reimagining* pyrkii puolestaan kuvittelemaan tulevaisuutta eri tavoin: se pyrkii ”aistimaan” taloutta uusin tavoin, löytämään parempia tulevaisuuksia muiden muassa utopiatutkimuksen teorioita hyödyntäen ja kuvittelemaan akateemista työtä uusiksi.

Kolmannessa, *Repairing*-nimisessä osiossa teos ottaa jälleen kapitalismin tutkimuskohteen – ainakin osittain. Osio käsittelee paitsi autoritaarisen ja uusliberaalin yliopiston kehittymistä, myös vähemmän hierarkkisen yliopiston mahdollisuuksia. Tämän lisäksi osiossa tutkitaan kapitalismin ja kolonialismin erottamatonta yhteyttä sekä ”fragmentismiksi” kutsuttua ajatustapaa, jonka mukaan taloudellisen vallan ja päätöksenteon keskittyminen johtaa epätoivottaviin olosuhteisiin, jotka ovat vältettävissä taloudellisten muotojen laajalla monipuolistamisella. Sekä yksityinen että julkinen sektori ovat alttiita näille haitallisille vaikutuksille, jotka voidaan jäljittää systeemisten riskien ominaispiirteisiin. Teoksen viimeinen, neljäs osa on nimeltään *Reconceptualising* ja siinä tutkitaan paitsi työn roolia

^a Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto, keijo.lakkala@ulapland.fi

islamilaisessa talousajattelussa, myös digitalisoitumisen ja finanssimarkkinoiden yhteyttä nykykapitalismissa sekä Uuden-Seelannin maorien ei-kapitalistisiksi tulkittuja taloudellisia käytäntöjä.

Rethorising Capitalism on siis hengästyttävän moneen suuntaan kurkottava kokonaisuus. Teoksen toimittajat perustelevat näinkin erilaisten tekstien rinnakkaiseloja ”sitoutuneen pluralismin” periaatteella. Sitoutunut pluralismi on toimittajien mukaan älyllinen asenne, jossa eri näkökulmia käsitellään aktiivisesti dogmatismiin välttämiseksi ja syvemmän ymmärryksen ja vuoropuhelun edistämiseksi (s. 7). Dogmatismin teos onnistuukin väistämään, mutta vuoropuhelua ei tekstien välille pääse syntymään oikeastaan ollenkaan. Artikkelit puhuvat paikoitellen niin erilaisista ilmiöistä ja ideoista, että ne voisi hyvin kuvitella aivan toisenlaisten teosten luvuiksi. Teoksen loppuun liitetty, dialogiksi nimetty osuus onkin julkilausutusti pyrkimys paikata ja selitellä tätä epäkoherenssia. Osiossa teoksen kirjoittajat vielä kerran tiivistävät sanottavansa lyhyillä teksteillä ja kertovat muiden muassa, kuinka heidän kontribuutionsa käsittelevät kapitalismiin liittyviä teoreettisia kysymyksiä. Kirjan toimittajat kertovat varsin avoimesti reagoivansa tässä osuudessa vertaisarvioijien vaatimuksiin saada teokseen lisää koherenssia (s. 301).

Teoksen koherenssin puute näyttäisi ainakin osittain johtuvan epäjohtonmukaisesta tavasta soveltaa valittuja teoreettisia viitekehyksiä. Useissa teoksen artikkeleista esimerkiksi painotetaan kirjoittajapari J. K. Gibson-Grahamin (eli Julie Grahamin ja Katherine Gibsonin) teoretisoimaa talouden moninaisuuden näkökulmaa, mutta toisinaan tämä teoreettinen viitekehys katoaa. Teos myös väittää otsikkonsa tasolla ”uudelleenteoretisoivansa kapitalismia”, mutta joissakin teksteissä kapitalismi ei ole lainkaan tutkimuksen keskiössä. Ymmärrän teoksen painottamaa pluralismia ja talouden moninaisuuksien näkökulmia varsin hyvin, mutta kun teos väittää uudelleenteoretisoivansa kapitalismia, olisi hieman isompi annos Gibson-Grahamin moittimaa ”kapitalosentrismia” ollut kipeästi tarpeen. Kapitalismia itseään olisi siis ollut syytä tutkia teoksessa enemmän. Nyt kapitalismia tutkitaan kyllä paikoin kiinnostavastikin etenkin teoksen ensimmäisessä *Representing*-osiossa, mutta usein kysymys kapitalismista häviää teoksesta lähes kokonaan. Kapitalismin uudelleenteoretisointi jää koko teoksessa lopulta aika ohueksi.

Kapitalosentrismien kritiikki on sinänsä mielestäni aivan varteenotettava näkökulma, vaikka en sitä täysin allekirjoitakaan. Gibson-Grahamilta peräisin oleva ”jälkikapitalistinen” näkökulma auttaa nähdäkseni kyllä tunnistamaan erilaisia ei-kapitalistisia taloudellisia käytäntöjä, mutta toisaalta sillä näyttää olevan vain vähän kykyä orientoitua antikapitalistisesti. Kuten eräässä kokoomateoksen alkupään tekstissä osoitetaan, vaikka yrityksen toimintaa saattavatkin motivoida aidosti kapitalismista poikkeavat arvot, on näiden arvojen kuitenkin usein väistytävä, mikäli yrityksen tuotteiden halutaan käyvän kaupaksi kapitalistisilla markkinoilla (s. 38).

Kapitalismi näyttääkin asettavan ”mykkien pakkojensa” (Mau 2023) kautta monia esteitä jälkikapitalististen halujen toteutumiselle. Mykillä pakoilla viitataan ajatukseen kapitalistisen talouden lainalaisuuksista, joilla on pakottavaa, epäpersoonallista valtaa ihmisiin. Markkinat esimerkiksi asettavat myös ei-kapitalistisia arvoja kannattaville yrittäjille tuotannon jatkuvan laajentumisen vaatimuksia, joita heidän on toteltava selviytyäkseen taloudellisessa kilpailussa. En voi olla ajattelematta, että ehkä kapitalosentrismi on kuitenkin useammin käytännön taloudellisista kokemuksista nouseva perspektiivi kuin teoreettinen harha-askel.

Kapitalismi ei tietenkään käytännössä voi ottaa aivan kaikkea haltuunsa, vaan aina voidaan löytää elämän osa-alueita, joita kapitalismi ei täysin hallitse. Jälkikapitalistisen näkökulman mukaisesti myös Karl Marx puhui omassa tuotannossaan kapitalismista ”antagonistisena kehitysmuotona” (Marx 1986, 55), jossa kapitalismin kanssa rinnakkain elää myös ei-kapitalistisia yhteiskunnallisia muotoja. Kapitalistinen yhteiskunta ei siis tässä mielessä ole mikään täysin suljettu kokonaisuus. Kuitenkin realistisesti orientoituissa anti-kapitalistissa kamppailuissa ja jälkikapitalististen käytäntöjen kehittämisessä on lähdeävä liikkeelle kapitalismin jäsentämästä yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Myös ei-kapitalistiset

käytännöt kuitenkin välittyvät monin tavoin kapitalististen suhteiden kautta. Ne joutuvat monin paikoin tukeutumaan kapitalistisiin yhteiskunnallisiin suhteisiin, instituutioihin ja prosesseihin.

En väitä, että Gibson-Grahamin tarjoama jälkikapitalistinen näkökulma sinänsä kiistäisi näitä ajatuksia, mutta esimerkiksi antikapitalististen strategioiden hahmottamiselle tämä näkökulma tuottaa hankaluuksia. Ei-kapitalististen käytäntöjen tunnistaminen, minkä käsillä olevan teoksen jälkikapitalistinen lähestymistapa aidosti mahdollistaakin, on nähdäkseni eri asia kuin strategiat tällaisten käytäntöjen laajentamiseksi (ks. Wright 2023). Vaikka teoksessa huomautetaan useassa kohdassa kapitalismin tuhoisista tendensseistä (esim. s. 19–20, 22–23, 198–218), kapitalismia haastavaa strategiaa Gibson-Grahamilta omaksuttu jälkikapitalistinen näkökulma ei kykene mielestäni uskottavasti hahmottelemaan.

Yhteenvedona todettakoon, että *Retheorising Capitalism* on yksittäisten lukujensa tasolla aivan pätevää yhteiskuntatiedettä, mutta kokonaisuutena teos horjuu vakavasti. Teos on rakenteellisesti erittäin epäyhtenäinen ja mielestäni se olisi saattanut nimenomaan kirjana hyötyä paljon, mikäli se olisi keskittynyt enemmän juuri kapitalismiin – etenkin kun teos väittää ihan otsikkonsa tasolla uudelleenteoretisoivansa nimenomaan kapitalismia.

Lähteet

- Marx, K. (1986) *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset ("Grundrisse")*. Osa 1. [Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie]. Käännös Tiisanen, A. Kustannusliike Progress, Moskova.
- Mau, S. (2023) *Mute Compulsion: A Marxist Theory of the Economic Power of Capital*. Verso, Lontoo.
- Wright, E.O. (2023) *Kuinka olla antikapitalisti 2000-luvulla* [How to be an Anticapitalist in the 21st Century]. Käännös Lakkala, K. Vastapaino, Tampere.